

Analisis Kebebasan Beragama Menurut Perkara 14 *Convention on The Rights of The Child* dan Undang-Undang Brunei Darussalam

Norhartijah Puteh¹
Hanan Abdul Aziz²

***Abstract:** The Convention on the Rights of the Child (CRC) is an international human rights treaty that upholds the political, economic, social and cultural rights of all children under the age of 18 unless the State Party prescribes it earlier. Freedom of religion is one of the rights that is provided in Article 14 of the CRC whereby the State Party shall respect the rights of children to freedom of thought, conscience and religion. However, Brunei Darussalam placed a reservation on that Article when ratifying it on December, 27 1995, as it was deemed to be in conflict with Hukum Syara', the Constitution and the laws of Brunei Darussalam. This paper aims to analyze freedom of religion for children from an Islamic perspective, the law of Brunei Darussalam and the CRC. In addition, this study explores the views and comments of the State Parties of the United Nations (UN) in order to identify and understand the reviews of religious freedom in their respective countries. This study uses a qualitative method by using comparative studies, descriptions, interpretations, case studies, and explaining the laws of Brunei Darussalam and provisions of the CRC. It also involves field research in order to obtain information on children who have converted to Islam in Brunei Darussalam. The results of the study found that the right to*

---

¹ Pelajar Sarjana, Fakulti Syariah dan Undang-Undang, Universiti Sultan Sharif Ali Brunei Darussalam. Email: hartijah.puteh@gmail.com

² Timbalan Dekan, Fakulti Syariah dan Undang-Undang, Universiti Sultan Sharif Ali Brunei Darussalam. Email: hanan.aziz@unissa.edu.bn

freedom of religion in the CRC is not in line with the principles and teachings of Islam and the imposition of Article 14 of the CRC should be in line with Hukum Syara' and the laws in Brunei Darussalam.

Keywords: *Article 14, Brunei Darussalam, CRC, Reservations, Freedom of Religion*

PENDAHULUAN

Brunei Darussalam ialah sebuah negara yang mengisytiharkan Islam sebagai agama rasminya dan ia berteraskan pegangan *Ahli Sunnah Waljamaah* mengikut *Mazhab Syafi'e*. Hal ini terkandung dalam Perkara 3 Perlembagaan Brunei Darussalam, 1959 seperti yang berikut:

“Ugama rasmi bagi Negara Brunei Darussalam adalah Ugama Islam: Tetapi ugama-ugama lain boleh diamalkan dengan aman dan sempurna oleh mereka yang mengamalkannya.”³

Perkara 2 Perlembagaan Brunei Darussalam, 1959 pula mentafsirkan “Ugama Islam” seperti yang berikut:

“Ugama Islam” bermakna Ugama Islam menurut Ahlis Sunnah Waljamaah mengikut Mazhab Shafi'e.”

Umum mengetahui bahawa Islam memberikan hak kebebasan beragama kepada semua umat manusia dan ia bersifat toleransi terhadap agama lain. Walau bagaimanapun, hak kebebasan beragama dalam Islam tidak bersifat mutlak. Demi menjamin kesucian agama Islam, ia

---

³ Perlembagaan Negara Brunei Darussalam, 1959, hlm.48.

meletakkan batasan iaitu orang Islam tidak boleh sewenang-wenangnya keluar daripada agama Islam mahupun menukar kepada agama lain. Oleh sebab Islam ialah agama rasmi Brunei Darussalam, maka undang-undang syariah di negara itu ialah berdasarkan *Hukum Syara*’.

Namun begitu, permasalahan timbul apabila Brunei Darussalam menjadi ahli CRC dan salah satu hak yang diberikan kepada kanak-kanak ialah kebebasan berfikir, berhati nurani dan beragama seperti yang dinyatakan dalam Perkara 14 konvensyen tersebut. Meskipun CRC merupakan konvensyen yang paling banyak diterima oleh negara-negara ahli PBB, beberapa negara ahli khususnya negara Islam meletakkan reservasi terhadap peruntukan tersebut.⁴⁵ Pada masa yang sama, walaupun negara ahli kepada konvensyen tersebut mempunyai hak untuk meletakkan reservasi, beberapa negara ahli yang lain telah menyarankan supaya Brunei Darussalam menarik balik reservasi tersebut dan seterusnya memberikan kebebasan beragama sejajar dengan piawai antarabangsa.⁶

Oleh itu, artikel ini akan mengupas isu yang bersangkutan dengan Perkara 14 CRC dan konvensyen-konvensyen antarabangsa yang berkaitan dengan kebebasan beragama. Bagi memahami lebih lanjut tentang hak negara ahli

---

⁴ Perlembagaan Negara Brunei Darussalam, 1959, hlm.40.

⁵ Hilal Kalyoncu (2017). “The UN Convention on the Rights of the Child, and the Reservations by Islamic States,” *Human Rights Review*, Year:7, Issue:13, hlm.49.

⁶ UN Human Rights Council. (2019). “Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Brunei Darussalam,” *Un Doc. A/HRC/42/11*,

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/183/88/PDF/G1918388.pdf?OpenElement>

terhadap reservasi, definisi mengenainya akan diuraikan mengikut konteks CRC terlebih dahulu sebelum menumpukan perbahasan tentang kebebasan beragama dari pandangan Islam dan konvenyen-konvensyen antarabangsa yang berkaitan dengan hak kebebasan beragama. Seterusnya, pandangan negara-negara ahli PBB terhadap peruntukan berkenaan akan dianalisis. Kesemua proses penelitian yang dijalankan mengenai perkara ini telah menimbulkan persoalan sama ada hak kebebasan beragama menurut CRC selari dengan prinsip Islam dan Undang-undang Brunei Darussalam.

LATAR BELAKANG RESERVASI BRUNEI DARUSSALAM TERHADAP CRC

Bagi menunjukkan komitmen negara di persada antarabangsa, Brunei Darussalam telah meratifikasi CRC pada 27 Disember 1995⁷ dan turut meletakkan beberapa reservasi bagi Perkara 14, 20 dan 21⁸ :

*“The Government of Brunei Darussalam expresses its reservations on the provisions of the said Convention **which may be contrary to the Constitution of Brunei Darussalam and to the beliefs and principles of Islam, the State, religion, and without prejudice to the generality of the said reservations, in particular expresses its reservation on articles 14, 20 and 21 of the Convention.**”⁹*

Walau bagaimanapun, pada tahun 2015, Brunei Darussalam telah menarik sebahagian daripada reservasi tersebut iaitu

---

⁷ https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=25&Lang=EN, dicapai pada 18.6.2021.

⁸ http://www.bayefsky.com/html/brunei_t2_crc.php dicapai pada 18.6.2021.

⁹ http://www.bayefsky.com/html/brunei_t2_crc.php, dicapai pada 1.4.2021.

Perkara 20(1) dan (2) serta Perkara 21(a); dan mengekalkan reservasi terhadap Perkara 14, 20(3) dan 21 (b) hingga (e): “*The Government of Brunei Darussalam expresses its reservations on the provisions of the said Convention **which may be contrary to the Constitution of Brunei Darussalam and to the beliefs and principles of Islam, the State religion, and without prejudice to the generality of the said reservations, in particular expresses its reservations on Article 14, Article 20 paragraph 3, and Article 21 subparagraphs b, c, d and e of the Convention.***”¹⁰

Reservasi terhadap peruntukan tersebut dibuat kerana peruntukan yang terkandung di bawahnya bercanggah dengan prinsip agama Islam, Perlembagaan dan Undang-undang Brunei Darussalam. Perkara 14 CRC misalnya, ialah mengenai dengan hak kebebasan beragama, manakala Perkara 20 mengenai jagaan alternatif bagi kanak-kanak iaitu pengangkatan kanak-kanak dan Perkara 21 pula berkaitan pengangkatan kanak-kanak antara negara.

Apabila sesebuah negara meratifikasi suatu konvensyen, ia menerima tanggungjawab dan terikat dengan konvensyen itu.¹¹ Kaedah bagi sesebuah negara menjadi ahli kepada konvensyen antarabangsa atau triti adalah dengan cara tandatangan (*signature*); pertukaran instrumen (*exchange of instruments*); ratifikasi atau pengesahan (*ratification*); penerimaan (*acceptance*) atau bersetuju (*accede*) terhadap mana-mana konvensyen antarabangsa atau apa-apa cara yang dipersetujui.¹² Namun sekiranya negara ahli merasakan

---

¹⁰ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=en, dicapai pada 1.4.2021.

¹¹ Perkara 2(1)(b), the Vienna Convention, 1969.

¹² Perkara 11, Vienna Convention, 1969; Abdul Ghafur Hamid @ Khin Maung Sein. (2007). *Public International Law: A Practical Approach*, 2nd Edition, Petaling Jaya: Pearson Prentice Hall, hlm. 216-217.

tidak dapat menerima peruntukan tertentu dalam konvensyen atau triti, meletakkan reservasi terhadap peruntukan tersebut adalah lebih baik daripada dikecualikan sebagai ahli dalam konvensyen atau triti tersebut.¹³

CRC mengandungi 54 peruntukan yang mengandungi seluruh aspek kehidupan kanak-kanak dari segi politik, sivil, ekonomi, sosial dan kebudayaan. Kanak-kanak didefinisikan sebagai seseorang yang berusia bawah 18 tahun; kecuali bagi negara yang memperuntukkan dalam undang-undangnya bahawa penetapan usia dewasa adalah lebih rendah daripada 18 tahun.¹⁴ Menurut Hasnah Hassan, konvensyen tersebut mengiktiraf kanak-kanak sebagai seorang individu yang mempunyai hak untuk menggunakan potensi mereka dari segi kemampuan mental, fizikal dan, sosial. Ia juga mengenal pasti hak kanak-kanak untuk mengemukakan pendapat mereka secara terbuka tanpa paksaan daripada mana-mana pihak.¹⁵ Negara ahli yang bersetuju dengan konvensyen tersebut haruslah menunjukkan penerimaannya dengan menggubal atau mewujudkan satu undang-undang atau peraturan khusus untuk mengendalikan urusan hal ehwal berkaitan dengan kebajikan kanak-kanak.¹⁶

Selain itu, negara ahli mempunyai hak untuk meletakkan reservasi terhadap peruntukan yang dianggap bercanggah

---

¹³ Nehaluddin Ahmad. (2020). *Basic Principles of International Law*, Unissa Press, University Islam Sultan Sharif Ali, hlm. 549-550.

¹⁴ Perkara 1 CRC.

¹⁵ Hasnah Hassan (2002). "Pemeliharaan Hak Kanak-Kanak Di Bawah United Nations Convention on the Rights of the Child dan perbandingannya dari perspektif undang-undang Islam dan Sivil," *Jurnal Undang-Undang Syariah Brunei Darussalam*, hlm. 71-86.

¹⁶ Pathmanathan R. Nalasamy dan Siti Hajar Abu Bakar Ah. (2013). *Hak Kanak-kanak dalam Jagaan Institusi Awam*, Penerbit Universiti Malaya 50603 Kuala Lumpur, hlm. 32.

dengan undang-undang di negara masing-masing. Hak tersebut dinyatakan dalam Perkara 51(1) CRC seperti yang berikut:

“The Secretary-General of the United Nations shall receive and circulate to all States the text of reservations made by States at the time of ratification or accession.”

Menurut Perkara 2 *Vienna Convention on the Law of Treaties*, 1969 (VCLT), reservasi ialah suatu kenyataan *unilateral* yang diungkapkan atau dibuat oleh sesebuah negara, apabila menandatangani, menerima, meratifikasi atau mempersetujui sesuatu triti. Ia dapat diertikan bahawa apabila sesebuah negara ahli membuat reservasi, ia bermaksud untuk mengecualikan atau mengubah suai kesan perundangan berkaitan dengan peruntukan tertentu yang terkandung dalam triti itu.¹⁷

Reservasi diperlukan jika negara ahli mendapati mana-mana peruntukan dalam CRC bertentangan dengan undang-undang negara, perlembagaan dan agama. Menurut Yvonne Donders, beliau menerangkan bahawa reservasi itu membenarkan sesebuah negara menjadi ahli kepada suatu triti, dan dalam masa yang sama mengecualikan negara itu daripada kewajipan tertentu di dalam triti tersebut.¹⁸ Dalam kata lain ia bermaksud bahawa negara itu hanya terikat kepada triti antarabangsa yang dipersetujui secara jelas dan sebaliknya iaitu tidak terikat kepada standard antarabangsa yang tidak dipersetujui. Kesan daripada reservasi yang dibuat

---

¹⁷ Abdul Ghafur Hamid @Khin Maung Sein. (2007). *Public International Law: A Practical Approach*, hlm. 216-217.

¹⁸ Yvonne Donders. (2013). “Cultural Pluralism in International Human Rights Law: The Role of Reservations”, *Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper*, No. 2013-16, Amsterdam Center for International Law No. 2013-02.

itu ialah negara ahli akan terkecuali dan tidak akan terikat dengan kewajiban yang dinyatakan di dalam peruntukan tersebut. Walau bagaimanapun, Perkara 19 VCLT menyebut reservasi tidak boleh dibuat jika ia dilarang oleh triti; apabila triti itu menyatakan hanya reservasi yang tertentu dapat dilakukan, dan jika reservasi itu bertentangan dengan objektif serta tujuan sebenar konvensyen. Dalam Perkara 51(2) CRC juga menyatakan bahawa:

“A reservation incompatible with the object and purpose of the present Convention shall not be permitted.”

Bertitik tolak daripada peruntukan dalam CRC dan VCLT, semua negara ahli termasuk Brunei Darussalam mempunyai hak untuk meletakkan reservasi dan akan terkecuali daripada menjalankan tanggungjawab ke atas kewajiban tersebut. Walau bagaimanapun, negara seperti Austria, Belanda, Denmark, Jerman, Itali, Norway dan Portugal membantah peletakan reservasi tersebut kerana mereka menganggap ia tidak sesuai dengan tujuan dan objektif CRC.¹⁹ Di samping itu, mereka juga beranggapan bahawa ia boleh menjejaskan elemen penting dalam CRC dan sehubungan dengan itu, reservasi itu tidak boleh dibenarkan dan tidak boleh diterima.²⁰ Tambahan lagi, reservasi tersebut akan mengurangkan tanggungjawab negara ahli dalam menunaikan kewajiban sebagai anggota konvensyen CRC.²¹ Selain itu, reservasi itu juga menimbulkan keraguan yang serius, iaitu sama ada negara ahli berkenaan akan komited

---

¹⁹ http://www.bayefsky.com/html/brunei_t2_crc.php, Austria, Denmark, Jerman, Itali, Netherlands dan Portugal.

²⁰ http://www.bayefsky.com/html/brunei_t2_crc.php, Denmark, Norway dan Portugal.

²¹ http://www.bayefsky.com/html/brunei_t2_crc.php, Jerman, Itali, Belanda dan Portugal.

dalam melaksanakan tanggungjawab yang diperuntukkan di dalam konvensyen CRC.²²

Sungguh pun demikian, dalam menerapkan hak asasi manusia, tafsiran dan pelaksanaannya perlu mengambil pertimbangan dari segi perbezaan tradisi agama, etnik dan kebudayaan.²³ Oleh sebab itu, penekanan bahawa konteks kebebasan beragama dalam Islam adalah berbeza daripada pandangan antarabangsa perlu diberikan. Perkara ini akan merungkaikan serta menganalisis hak kebebasan beragama dalam Islam dan undang-undang antarabangsa di samping sejauh mana Perkara 14 dalam CRC bercanggah dengan Perlembagaan Brunei Darussalam dan prinsip ajaran Islam.

KEBEBASAN BERAGAMA

Memang tidak dinafikan bahawa kebebasan memilih agama ialah hak yang perlu dinikmati dan dimiliki oleh setiap individu. Namun, kebebasan itu berbeza menurut perspektif Islam dan antarabangsa. Berikut ialah penerangan ringkas mengenai kebebasan beragama dari perspektif Islam dan antarabangsa:

(i) Perspektif Islam:

Kebebasan memilih agama ialah merupakan hak bagi semua orang. Dalam Islam, semua umat manusia mempunyai kebebasan untuk memilih agama yang mereka ingin anuti. Arief Salleh menyatakan antara kebebasan yang dianjurkan

---

²² http://www.bayefsky.com/html/brunei_t2_crc.php, Jerman, Itali, Belanda dan Portugal.

²³ Farid Sufian Shuaib. (2019). "Special Feature Embracing International Human Rights Law: The Malaysian Experience in Navigating the Dual Quality of International Law," 27(2), *IJUM Law Journal*, hlm. 265-277.

oleh Islam ialah kebebasan akidah yang bermaksud setiap individu di dunia ini bebas memilih agama yang diyakininya.²⁴ ‘Tidak ada paksaan dalam beragama’, itulah prinsip Islam berdasarkan dalil di dalam al-Qur’an menerusi surah al-Baqarah, ayat (2:256) seperti yang berikut:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ

Terjemahannya:

“Tidak ada paksaan dalam (memeluk) agama (Islam)”²⁵

Ayat ini sering digunakan sebagai landasan untuk menunjukkan bahawa Islam itu sangat toleransi terhadap agama lain, iaitu keimanan berdasarkan satu pilihan dan tidak boleh dipaksa. Ayat tersebut juga merupakan jaminan kebebasan beragama.²⁶ Selain itu, setiap individu hendaklah mempunyai kebebasan untuk mengamalkan dan mempraktikkan agama yang dianuti tanpa rasa takut campur tangan daripada orang lain.²⁷ Walau bagaimanapun, jika seseorang telah memilih untuk menganuti agama Islam, maka dia tidak mempunyai kebebasan untuk memilih lagi bahkan dia harus patuh dan taat dalam menjalankan ajaran Islam.²⁸

---

²⁴ Arief Salleh (2001). *Murtad Menurut Perundangan Islam*, Penerbit Universiti Teknologi Malaysia Skuadai Johor Darul Ta’zim, hlm 2.

²⁵ Surah Al-Baqarah, 2: 256, Terjemahan Mushaf Brunei Darussalam, 2014.

²⁶ Misrah. (2010). “Kebebasan Beragama dalam Perspektif Hadis,” *MIQOT*, 34(2), hlm. 81.

²⁷ Mohammad Hashim Kamali. (1996). *The Freedom of Expression in Islam*, Cambridge (U.K): Islamic texts Society, hlm 87.

²⁸ Kartika Nur Utami. (2018). “Kebebasan Beragama dalam Perspektif al-Qur’an,” *Jurnal Studi Agama-Agama dan Pemikiran Islam*, hlm 32.

b) Perspektif antarabangsa:

Kebebasan beragama menurut perspektif antarabangsa dijamin oleh pelbagai instrumen antarabangsa dan artikel ini merujuk kepada deklarasi dan konvensyen antarabangsa yang berkaitan iaitu; Perkara 14 CRC, Perkara 18 UDHR dan Perkara 18 ICCPR.

(i) Perkara 14 *Convention on the Rights of the Child*

“(1) States Parties shall respect the right of the child to freedom of thought, conscience and religion.

(2) States Parties shall respect the rights and duties of the parents and, when applicable, legal guardians, to provide direction to the child in the exercise of his or her right in a manner consistent with the evolving capacities of the child.

(3) Freedom to manifest one's religion or beliefs may be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary to protect public safety, order, health or morals, or the fundamental rights and freedoms of others.”

Peruntukan ini menjelaskan bahawa negara-negara ahli mesti memberi kebebasan kepada kanak-kanak untuk mempercayai dan mengamalkan agama yang ingin dianutinya. Ibu bapa atau penjaga yang sah berperanan dalam membimbing dan memberikan hala tuju mengenainya selaras dengan keupayaan dan perkembangannya. Walau bagaimanapun, kebebasan itu terhad pada batas undang-undang, di mana ia adalah suatu keperluan untuk melindungi keselamatan, kesihatan dan ketenteraman awam, kemoralan ataupun hak asasi dan kebebasan orang lain.

(ii) Perkara 18 *The Universal Declaration of Human Rights* (UDHR):

“Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship and observance”

UDHR ialah sebuah deklarasi yang tidak terikat secara rasmi atau sah dengan negara ahli, bahkan ia hanyalah untuk mempromosi hak asasi manusia.²⁹ Hak yang terkandung dalam UDHR lebih luas di mana kebebasan itu termasuk mengubah agama atau kepercayaan; dan bebas memmanifestasikan agamanya atau kepercayaan dalam mengajar, mengamalkan, penyembahan dan pemeliharaan; sama ada persendirian atau dalam masyarakat.

(iii) Perkara 18 *International Covenant on Civil and Political Rights* (ICCPR):

“1. Everyone shall have the right to freedom of thought, conscience and religion. This right shall include freedom to have or to adopt a religion or belief of his choice, and freedom, either individually or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in worship, observance, practice and teaching.

2. No one shall be subject to coercion which would impair his freedom to have or to adopt a religion or belief of his choice.

3. Freedom to manifest one's religion or beliefs may be subject only to such limitations as are prescribed by law and

---

²⁹ Abdul Ghafur Hamid @Khin Maung Sein (2007). *Public International Law: A Practical Approach*, hlm 348.

are necessary to protect public safety, order, health, or morals or the fundamental rights and freedoms of others.

4. The States Parties to the present Covenant undertake to have respect for the liberty of parents and, when applicable, legal guardians to ensure the religious and moral education of their children in conformity with their own convictions."

Berdasarkan kepada tiga peruntukan antarabangsa tersebut, dapat disimpulkan bahawa hak kebebasan tersebut sangat luas sehingga memberikan kebebasan kepada individu untuk mengubah agama atau kepercayaannya. Persoalannya ialah sama ada kebebasan tersebut bersesuaian dengan ajaran Islam atau tidak kerana dalam Islam, keluar daripada agama Islam bukan sahaja dilarang, malah akan dikenakan azab yang besar. Perkara ini dinyatakan dalam firman Allah menerusi surah an-Nahl, ayat 106 (16:106) seperti yang berikut;

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

Terjemahannya: "Sesiapa yang kafir kepada Allah sesudah dia beriman (maka baginya kemurkaan Allah) kecuali orang yang dipaksa melakukan perkara kufur sedang hatinya tetap tenang dengan keimanan (dia tidak berdosa) tetapi sesiapa yang terbuka hatinya (melakukan) kekafiran itu maka kemurkaan Allah menimpa mereka, dan mereka mendapat azab yang besar."³⁰

---

³⁰ Surah an-Nahl, 16:106.

Selain itu, bagi orang yang telah keluar daripada Islam atau murtad, ulama bersepakat bahawa hukuman untuknya ialah hukuman *hadd*, iaitu boleh dikenakan hukuman bunuh jika tidak bertaubat.³¹ Ia merujuk kepada hadith Nabi Muhammad *Sallallahu 'Alaihi Wassalam*:

“Dari Ubaid ibnu Umair dari Aisyah r.a, bahawasanya Rasulullah Sallallahu 'Alaihi Wassalam bersabda: “Tiada dihalalkan darah seorang muslim, kecuali kerana salah satu dari tiga perkara, iaitu: 1. Seorang yang berzina setelah menikah, maka ia harus direjam sampai mati. 2. Seseorang yang membunuh sesame muslimnya dengan sengaja, maka ia harus dibunuh. 3. Seorang yang murtad/keluar dari Islam lalu ia memerangi Allah dan RasulNya, maka ia harus dibunuh atau disalib hingga mati, atau dibuang dari negeri tempat tinggalnya.”³²

Kebebasan beragama dalam Perkara 14 CRC mempunyai hubungan yang boleh dibincangkan di bawah skop Perkara 18 ICCPR.³³ Konvensyen CRC dan ICCPR menekankan supaya negara ahli mestilah menghormati hak ibu bapa dalam membimbing anak-anak mengikut agama yang mereka anuti. Hak ini terdapat juga dalam ajaran Islam, iaitu agama kanak-kanak ialah mengikut agama ibu bapanya. Pernyataan ini berlandaskan surah at-Thur, ayat 21 (52:2) seperti yang berikut:

---

³¹ Nurrashiqin Binti Mahidi dan Azme Matali. (2019). *Jenayah Irtidad menurut Perspektif Mazhab Syafi'i dan Undang-Undang yang berkaitan di Brunei Darussalam*, Jurnal Al-Shafi'i Pusat Penyelidikan Mazhab Syafi'i, Bil.10 1441H/2019M. 27- 46.

³² Hadis Sunan An-Nasai Jilid 4. Hadis Nombor 3898.

³³ Syed Raza Shah Gilani. (2016). “The Notion of Freedom of Expression & Religion, in Islam; A Contextual Analyses in Relation to the Convention on the Rights of Child (CRC),” hlm. 4.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ

Terjemahannya: “Dan orang-orang yang beriman dan zuriat keturunan mereka yang mengikut mereka dalam keimanan, Kami pertemukan zuriat keturunan mereka (di dalam syurga).”³⁴

Selain itu, *Rasulullah Sallallahu ‘Alaihi Wassalam* bersabda:

“Abu Hurairah r.a. menceritakan, bahawa Nabi Muhammad Sallallahu ‘Alaihi Wassalam pernah bersabda: "Tidak ada seorang anak pun yang dilahirkan, melainkan ia dilahirkan dalam keadaan suci bersih; maka ibu bapanya yang menjadikannya Yahudi, atau Nasrani, dan atau Majusi. Sama halnya sebagai seekor haiwan ternak, maka ia akan melahirkan ternak pula dengan sempurna, tiada kamu dapati kekurangannya.”³⁵

Ayat al-Quran dan hadith tersebut menjelaskan bahawa secara fitrahnya, kanak-kanak mengikut agama ibu bapanya kerana ibu bapa yang akan mencorakkan mereka dari sejak lahir.

Sehubungan dengan itu, berdasarkan kedua-dua perspektif tersebut, skop hak kebebasan beragama di bawah konvensyen antarabangsa didapati sangat luas berbanding dengan ajaran Islam, iaitu apabila ahli jawatankuasa CRC berpendapat kebebasan itu termasuk kebebasan memilih dan

---

³⁴ Surah At- Thur, 52:21.

³⁵ Hadis Sahih Bukhari Jilid 2. Hadis Nombor 0699.

menukar agama³⁶; sama seperti yang disebutkan di dalam Perkara 18 UDHR. Pendapat ini jelas berbeza dengan prinsip agama Islam yang menekankan bahawa apabila seorang itu telah menerima Islam, maka dia diwajibkan melaksanakan segala kewajipan dan dilarang untuk menukar agama atau keluar daripada Islam.

Sekiranya dia berpaling tadah dengan menganut agama lain atau tanpa menganut apa-apa agama, maka dia telah murtad.³⁷ Perbuatan tersebut dianggap satu penghinaan terhadap agama Islam dan ia merupakan suatu kesalahan. Murtad ialah perbuatan kufur yang paling keji dari segi hukum dan kesannya. Antara dalil yang menjelaskan tentang perkara itu adalah seperti yang disebutkan dalam surah al-Baqarah, ayat 2 (2:217) berikut:

وَمَنْ يَرْتَدِدْ دِينَكُمْ عَنْ دِينِهِ، فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
خَالِدُونَ

Terjemahannya:

“Dan sesiapa antara kamu yang murtad daripada ugamanya (Islam) lalu dia mati sedang dia dalam keadaan kafir maka sia-sialah amalan mereka (yang baik-baik) di dunia dan di akhirat, mereka itulah ahli neraka, mereka kekal di dalamnya.”³⁸

³⁶ Sylvie langlaude (2008). *Children and Religion under Article 14 UNCRC: A Critical Analysis*, 16 (4) International journal of Children’s Rights, hlm 475-504.

³⁷ Arieff Salleh. (2001). *Murtad Menurut Perundangan Islam*, Penerbit Universiti Teknologi Malaysia Skuadai Johor Darul Ta’zim, hlm 3.

³⁸ Surah al-Baqarah 2:217.

NEGARA AHLI YANG MELETAKKAN RESERVASI DAN DEKLARASI TERHADAP PERKARA 14 CRC

(a) Reservasi terhadap Perkara 14 CRC

Negara-negara Islam yang menjadi ahli CRC mempunyai pendirian untuk mengekalkan prinsip agama Islam dan nilai-nilainya.³⁹ Negara-negara Islam seperti Bangladesh, Iraq, Jordan, Malaysia, Maldives, Oman, Qatar, dan Syria telah meletakkan reservasi terhadap Perkara 14⁴⁰. Negara-negara tersebut menerima peruntukan dalam CRC tetapi mengecualikan negara mereka daripada terikat pada peruntukan berkaitan dengan di bawah Perkara 14 CRC, iaitu untuk membenarkan kanak-kanak mengubah agama mereka kerana ia bercanggah dengan prinsip agama Islam. Selain itu, peruntukan tersebut bercanggah dengan Perlembagaan dan dasar kerajaan di negara masing-masing.

(b) Deklarasi terhadap Perkara 14 CRC

Sementara itu, terdapat beberapa negara Eropah dan negara-negara Islam lain yang tidak meletakkan reservasi tetapi membuat deklarasi serta pentafsiran dalam pengenaan Perkara 14 CRC dan mana-mana peruntukan yang bercanggah dengan Islam serta undang-undang negara ahli. Dalam kata lain, ia bermaksud negara ahli itu mengisytiharkan bahawa ia terikat dengan perkara yang

---

³⁹ Hilal Kalyoncu (2017). "The UN Convention on the Rights of the Child, and the Reservations by Islamic States," hlm 55.

⁴⁰ UN Treaty Collections. (1989). "Convention on the Rights of Child," Vol. 1577, p.3,

<https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20IV/IV-11.en.pdf>

dicapai pada 1.4.2021.

berkaitan tetapi menggunakan tafsiran mereka tersendiri berdasarkan undang-undang di dalam negara masing-masing.

Negara-negara ahli yang meletakkan deklarasi terhadap Perkara 14 ialah Afghanistan, Algeria, Belgium, Belanda, Maghribi dan Emiriah Arab Bersatu. Bagi negara Belgium dan Belanda, mereka mentafsirkan Perkara 14 CRC dengan berdasarkan Perkara 18 ICCPR, iaitu hak kanak-kanak untuk berfikir, rasa hati dan beragama juga bermaksud kebebasan untuk kanak-kanak memilih agama dan kepercayaan.

Kebebasan beragama ialah isu sensitif dan boleh menimbulkan kontroversi. Bagi Syed Raza, salah satu perdebatan paling hangat dalam perbincangan hak asasi manusia ialah larangan kepada orang Islam untuk tidak meninggalkan agama mereka iaitu murtad.⁴¹ Namun begitu, Jawatankuasa CRC menyatakan hak kanak-kanak untuk kebebasan bersuara, memberi pandangan, kepercayaan dan beragama akan menjadi kenyataan jika kanak-kanak itu sendiri semakin menyedari hak mereka serta mengetahui bahawa mereka boleh melaksanakannya.⁴² Pandangan berkenaan terlalu luas dan memberikan kebebasan kepada kanak-kanak tanpa mengambil kira penekanan terhadap pemakaian undang-undang di dalam sesebuah negara. Bagi negara-negara Islam, kebebasan beragama dalam Islam bukanlah kebebasan yang mutlak.

---

⁴¹ Syed Raza Shah Gilani. (2016). "The Notion of Freedom of Expression & Religion, in Islam; A Contextual Analyses in Relation to the Convention on the Rights of Child (CRC)," *Journal of Islamic State Practice in International Law (JISPIL)*, 12(2) JISPIL ISSN 1742-4941, hlm. 11.

⁴² UN Committee in the Rights of the Child. (1994). Summary Record of the 83rd Meeting: Peru, *Un Doc. CRC/C/SR*, <https://digitallibrary.un.org/record/182660?ln=en>, dicapai pada 12.5.2021.

ULASAN PERKARA 14 CRC BERCANGGAH DENGAN *HUKUM SYARA'* DAN UNDANG-UNDANG BRUNEI DARUSSALAM

Setelah melihat pendekatan ringkas dari persepektif Islam, antarabangsa dan pendapat daripada negara ahli PBB tentang kebebasan beragama bagi kanak-kanak, berikut ialah perkara yang perlu ditekankan bagi menyokong justifikasi Brunei Darussalam untuk mempertahankan langkah negara itu dalam membuat reservasi terhadap Perkara 14 CRC:

(i) **Perlembagaan Negara Brunei Darussalam, 1959**

Perlembagaan Brunei Darussalam telah mengisytiharkan Islam sebagai agama rasmi, dan menurut Zailan Kamaruddin dan Ahmad Zuhdi, perkataan "rasmi" menduduki tempat tertinggi dalam aspek kepercayaan dan pengamalan masyarakat Islam, yang menunjukkan bahawa kedudukan Islam itu sebagai "*al-Din*" atau a "*way of life*" bagi sebuah negara.⁴³

Berkaitan dengan penganut orang bukan Islam, Mas Nooraini menjelaskan bahawa "diamalkan dengan aman dan sempurna" bermakna mereka tidak mempunyai sekatan dalam mempraktikkan amalan atau kepercayaan mereka. Walau bagaimanapun, kebebasan ini setakat

---

⁴³ Zailan Kamaruddin & Ahmad Zuhdi. (2009). "Masyarakat Muslim di Negara Brunei Darussalam: Kajian mengenai Isu dan Cabaran Dalam Pemikiran Islam Era Globalisasi," *Borneo Research Journal*, Jil. 3, hlm 187-208.

mengamalkannya dan tidak termasuk mengembangkan atau menyebarkannya.⁴⁴

Apabila Brunei Darussalam meletakkan reservasi terhadap Perkara 14 CRC, ia menunjukkan bahawa ia tidak akan terikat untuk membenarkan kanak-kanak mempunyai kebebasan memilih agama termasuk menukar agama setelah memeluk agama Islam. Ia bukan bermakna negara itu menyekat kebebasan orang bukan Islam dalam mempraktikkan agamanya, bahkan agama selain Islam masih boleh diamalkan dengan aman dan harmoni. Akan tetapi, demi menjaga salah satu *Maqasid al-Syariah* iaitu memelihara agama, kebebasan beragama tersebut tertakluk pada batasan-batasan *Hukum Syara'* dan undang-undang di Brunei Darussalam.

(ii) Akta Majlis Ugama Islam dan Mahkamah-mahkamah Kadi, Penggal 77

Kanak-kanak yang telah mencapai umur 14 tahun 7 bulan boleh mendaftar sendiri untuk memeluk agama Islam sebagaimana yang diperuntukkan dalam bab 167(2) seperti yang berikut:

“Kadi ... hendaklah, jika berpuas hati bahawa dia berumur lebih daripada 14 tahun dan 7 bulan dan berhasrat untuk diislamkan, menghantarnya dibawah jagaan Majlis”

Sementara itu, bagi kanak-kanak bawah umur 14 tahun 7 bulan, pendaftaran pengislamannya hendaklah ditolak dan anak itu hendaklah dikembalikan kepada ibu bapanya. Peruntukan ini berdasarkan bab 167(5) seperti yang berikut:

---

⁴⁴Dr. Hjh Mas Nooraini binti Haji Mohiddin. (2021). *Mazhab Shafi'I dalam Perlembagaan Brunei*. Kertas Pembentangan ICOBAC, hlm 7.

“Jika kadi berpendapat bahawa pemohon tersebut berumur di bawah umur 14 tahun 7 bulan, dia hendaklah mengembalikannya kepada penjaganya yang sah dan dia hendaklah dianggap belum memeluk agama Islam.”

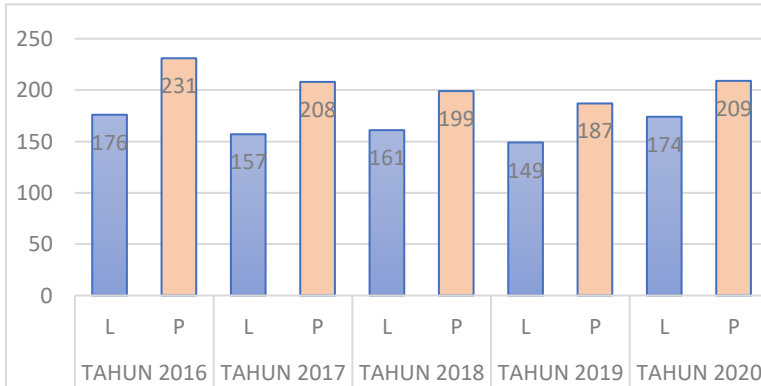
Walau bagaimanapun, anak yang belum mencapai umur 14 tahun 7 bulan itu boleh dianggap sebagai orang Islam secara automatik jika ibu bapa anak tersebut memeluk agama Islam.⁴⁵ Berdasarkan huraian di atas, dapat disimpulkan bahawa kanak-kanak yang telah mencapai umur 14 tahun 7 bulan mempunyai kebebasan untuk memeluk agama Islam tetapi setelah itu, dia tidak boleh keluar daripada agama Islam.

Berikut ialah statistik kanak-kanak yang memeluk agama Islam di Daerah Brunei Muara, Tutong, Belait dan Temburong bagi tempoh lima tahun kebelakangan (2016-2020). Statistik tersebut dibahagikan kepada dua bahagian iaitu:

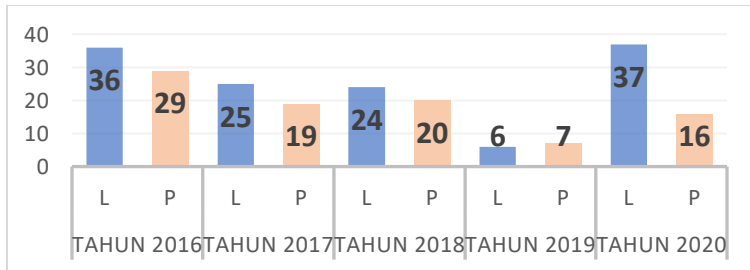
- (i) Kanak-kanak berumur 14 tahun 7 bulan ke atas; dan
- (ii) Kanak-kanak berumur 14 tahun 7 bulan ke bawah (mengikut ke dua ibu bapanya).

---

⁴⁵ Temubual bersama Ustazah Hj Fatimah Binti Haji Liman, Pegawai Ugama, Pusat Da'wah Islamiah, Bahagian Pengislaman Kementerian Hal Ehwal Ugama (PDI, KHEU) pada 28 April 2021 pada jam 9.30 pagi dan Ustaz Ali Hassan bin Haji Md. Said, Pegawai Ugama, PDI, KHEU pada 25 November 2021 pada jam 9.00 pagi; maklumat daripada <http://www.kheu.gov.bn/SitePages/Cara%20Mendaftar%20Agama%20Islam.aspx> dicapai pada 20.6.2021.

Rajah 1: Kanak-kanak berumur 14 tahun 7 bulan ke atas memeluk agama Islam di Brunei Darussalam

Rajah 2: Kanak-kanak berumur 14 tahun 7 bulan ke bawah memeluk agama Islam di Brunei Darussalam

Sumber: Pusat Dakwah Islamiah, Kementerian Hal Ehwal Ugama.

Rajah 1 menunjukkan jumlah kanak-kanak berumur 14 tahun 7 bulan ke atas yang memeluk agama Islam di Daerah Brunei Muara, Tutong, Belait dan Temburong bagi tahun 2016 hingga 2020. Pada tahun 2016, jumlah kanak-kanak lelaki yang memeluk agama Islam ialah seramai 176 orang

dan kanak-kanak perempuan ialah sebanyak 231 orang. Seterusnya bagi tahun 2017, terdapat penurunan dari segi jumlah kanak-kanak yang memeluk agama Islam iaitu seramai 157 lelaki dan 208 perempuan. Pada tahun berikutnya, jumlah kanak-kanak lelaki meningkat kepada 161 orang dan bilangannya menurun bagi kanak-kanak perempuan iaitu menjadi 199 orang. Pada tahun 2019, berlaku penyusutan apabila hanya 149 kanak-kanak lelaki yang memeluk agama Islam, manakala kanak-kanak perempuan pula ialah seramai 187 orang. Walau bagaimanapun, pada tahun 2021, terdapat peningkatan bagi jumlah kanak-kanak lelaki iaitu seramai 174 orang dan kanak-kanak perempuan ialah 209 orang. Dapat digambarkan bahawa jumlah kanak-kanak berumur 14 tahun 7 bulan ke atas yang memeluk agama Islam adalah sangat memberangsangkan.

Rajah 2 pula menunjukkan jumlah kanak-kanak yang berumur 14 tahun 7 bulan ke bawah yang memeluk agama Islam dan mendaftar mengikut kedua-dua ibu bapa masing-masing di Daerah Brunei Muara, Tutong, Belait dan Temburong bagi tahun 2016 hingga 2020. Pada tahun 2016 hingga 2017, bilangannya menunjukkan penurunan daripada 36 orang kanak-kanak lelaki kepada 25 orang dan daripada 29 orang kanak-kanak perempuan kepada 19 orang. Dari tahun 2018 hingga 2019 pula, berlaku penyusutan yang agak ketara iaitu seramai 24 orang kanak-kanak lelaki kepada 6 orang dan daripada 20 kanak-kanak perempuan kepada 7 orang. Akhir sekali, pada tahun 2020, berlaku peningkatan kepada 37 orang kanak-kanak lelaki dan 16 orang kanak-kanak perempuan.

Daripada statistik tersebut, dapat disimpulkan bahawa kanak-kanak yang berumur 18 tahun ke bawah mempunyai hak untuk memeluk agama Islam di Brunei Darussalam.

Walau bagaimanapun, bagi kanak-kanak yang berada di bawah pemulihan dan perlindungan di Kompleks Rumah Kebajikan, Kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan, mereka tidak akan dibenarkan untuk memeluk agama Islam tanpa kebenaran kedua-dua ibu bapa masing-masing walaupun mereka sudah berumur 14 tahun 7 bulan.⁴⁶

Situasi itu juga selaras dengan kes yang berlaku di Malaysia, iaitu *Teoh Eng Huat lwn Kadi Pasir*.⁴⁷ Dalam kes tersebut, plaintif telah mengetahui bahawa anak perempuannya yang berumur 17 tahun telah memeluk agama Islam. Tindakan itu dibuat tanpa pengetahuan dan persetujuan plaintif lalu beliau telah memohon kepada Mahkamah Tinggi untuk mendapatkan perisytiharan bahawa beliau, sebagai bapa dan penjaga yang sah kepada anak itu, mempunyai hak untuk menentukan agama, pendidikan dan pemeliharaannya. Mahkamah telah memutuskan bahawa anak perempuannya itu berhak memilih agamanya sendiri sekiranya pemilihannya itu dibuat atas dasar kehendaknya yang bebas berasaskan Perlembagaan Persekutuan. Walau bagaimanapun, Mahkamah Agung telah memutuskan bahawa agama bagi seseorang yang berumur 18 tahun ke bawah akan ditentukan oleh ibu bapa atau penjaga walaupun Mahkamah Syariah telah mengesahkan pengislamannya pada peringkat awal. Begitu juga dengan kes, *Chang Ah Mee lwn Jabatan Hal Ehwal Agama Islam & lain-lain*,⁴⁸ Dalam kes tersebut, mahkamah menyatakan bahawa kedua-dua ibu bapa mempunyai hak untuk menentukan agama anak di

---

⁴⁶ Temubual bersama pegawai-pegawai dari Jabatan Pembangunan Masyarakat, Kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan (JAPEM, KKBS) dan taklimat oleh pegawai daripada Kompleks Rumah Kebajikan, JAPEM, KKBS.

⁴⁷ [1986] 2 MLJ 228 dan [1990] 2 MLJ 300.

⁴⁸ [2003] 1 MLJ 106.

bawah umur dewasa sebagaimana yang diperuntukkan dalam Perkara 12(4) Perlembagaan Persekutuan.

(i) **Perintah Kanun Hukuman Jenayah Syariah, 2013 (PKHJS, 2013)**

PKHJS, 2013 memperuntukkan hukuman bagi orang yang murtad atau *irtidad*, iaitu keluar daripada agama Islam.⁴⁹ Mengikut PHKJS, perbuatan tersebut boleh dikenakan hukuman *hadd* seperti yang diperuntukkan dalam bab 112(1)⁵⁰ iaitu; *Mengisytiharkan diri sebagai bukan Islam* berikut:

“Mana-mana orang Islam yang mengisytiharkan dirinya sebagai bukan Islam dan dibuktikan sama ada dengan ikrar tertuduh, atau dengan syahadah sekurang-kurangnya dua orang syahid menurut *Hukum Syara’* setelah Mahkamah berpuas hati dengan mengambil kira kehendak-kehendak *tazkiyyah al syuhud*⁵¹ adalah melakukan kesalahan *irtidad* dan hendaklah jika sabit kesalahan dikenakan hukuman *hadd* dengan hukuman mati.”

---

⁴⁹ Bab 107 (1) Bagi maksud-maksud Perintah ini, “*irtidad*” bermakna apa-apa perbuatan yang dilakukan atau perkataan yang disebutkan, dengan apa-apa cara sekalipun, oleh seseorang Islam yang mukallaf, yang perbuatan atau perkataan itu, mengikut *Hukum Syara’*, adalah menjejaskan atau berlawanan dengan ‘aqidah agama Islam.

⁵⁰ PKHJS, 2013.

⁵¹ *Tazkiyah al-Syuhud* bermakna siasatan yang dilakukan oleh Mahkamah ke atas saksi-saksi untuk menentukan sama ada saksi-saksi tersebut ‘adil atau tidak. ‘Adil bermakna seorang Islam yang termaklum menunaikan kewajipan agama, menjauhi daripada dosa-dosa besar dan tidak mengekalkan dosa-dosa kecil. Lihat Bab 3, Perintah Keterangan Mahkamah Syariah, 2001.

Jika terdapat bukti selain daripada *ikrar* atau *syahadah*, maka dia boleh dikenakan hukuman penjara dan sebatan.⁵² Bagaimanakah pula jika berlaku murtad dalam kalangan kanak-kanak? Seseorang yang dikategorikan sebagai seorang yang murtad mestilah memenuhi syarat-syarat iaitu berakal, *baligh*⁵³ dan kehendak.⁵⁴ Walau bagaimanapun, terdapat perbezaan pendapat terhadap hukum murtad bagi kanak-kanak:

- (i) Imam Abu Hanifah dan Imam Ahmad berpendapat *baligh* bukan syarat untuk mengesahkan seseorang itu murtad dan oleh sebab itu bagi mereka, perbuatan murtad oleh kanak-kanak yang berakal dikira sah dengan alasan Islam yang diisytiharkan oleh kanak-kanak *mumaiyyiz*⁵⁵ adalah sah dan oleh hal yang demikian, perbuatan murtad yang dilakukannya juga adalah sah;⁵⁶
- (ii) Imam Abu Yusuf pula berpendapat perbuatan kanak-kanak yang murtad ketika belum *baligh* adalah tidak sah.⁵⁷ Mazhab Syafi'i juga berpendapat, perbuatan murtad oleh kanak-kanak adalah tidak sah begitu juga dengan Islamnya kecuali selepas *baligh*.⁵⁸ Pendapat ini

---

⁵² Bab 112(2) PKHJS, 2013.

⁵³ Seorang yang cukup umur mengikut Hukum Syara'. Lihat Bab 3 Akta Mahkamah Syariah, 2001.

⁵⁴ Arieff Salleh (2001). *Murtad Menurut Perundangan Islam*, hlm 8.

⁵⁵ *Mumaiyyiz* bermakna seorang kanak-kanak yang telah sampai tahap umur yang boleh membezakan di antara sesuatu perkara. Lihat Bab 2, Akta Keterangan Mahkamah Syariah, 2001.

⁵⁶ Basri bin Ibrahim al-Hasani al-Azhari. (2003) *Murtad Punca-punca dan cara mengatasinya mengikut perspektif Islam*, Comtech Marketing Sdn Bhd, hlm 70.

⁵⁷ Basri. (2003) *Murtad Punca-punca dan cara mengatasinya mengikut perspektif Islam*, hlm 70.

⁵⁸ Basri. (2003) *Murtad Punca-punca dan cara mengatasinya mengikut perspektif Islam*, hlm 70.

berdasarkan kepada hadith *Rasulullah Sallallahu 'Alaihi Wassalam*:

*“Tiga orang yang tidak dikira sebagai bertanggungjawab ke atas perbuatannya, iaitu seorang yang tidur sehingga dia sedar daripada tidurnya, seorang kanak-kanak sehingga dia bermimpi (baligh) dan seorang yang gila sehingga dia siuman.”*⁵⁹

Oleh sebab undang-undang Brunei Darussalam berdasarkan kepada Mazhab Syafi'i, maka hukum murtad bagi kanak-kanak adalah tidak sah kecuali selepas *baligh*. Hukuman bagi kesalahan murtad hanya akan dilaksanakan setelah dia *baligh* dan berakal.⁶⁰ Namun demikian, sekiranya orang yang telah murtad itu bertaubat maka tidaklah menjadi kesalahan kepadanya bahkan dia akan dibebaskan daripada kesilapannya itu. Ia merujuk kepada bab 116 dan 117 PKHJS, 2013, yang memperuntukkan bahawa Mahkamah hendaklah memerintahkan pesalah itu bertaubat sebelum hukuman dilaksanakan dan jika Mahkamah berpuas hati bahawa pesalah itu telah bertaubat, maka Mahkamah boleh memberikan perintah untuk pembebasan hukuman ke atas pesalah tersebut.

---

⁵⁹ HR. Abu Dawud, Jilid 4, Dr. Sayyid Mohammad Sayyid, Darul hadith al Qaherah, 2010/1431 No: 4402 Sunan Ibn-i-Majah, Imam Abu Abdullah Muhammad B. Yazid Ibn-i-Majah Al Qazwini, Vol. III, No:2041.

⁶⁰ Nurrashiqin binti Mahidi dan Azme Matali. (2019). “Jenayah Irtidad menurut Perspektif Mazhab Syafi'i dan Undang-Undang yang berkaitan di Brunei Darussalam,” hlm 27- 46.

KESIMPULAN

Melihat dari aspek *Hukum Syara'*, undang-undang negara dan konvensyen antarabangsa berkaitan dengan hak kebebasan beragama, dapat disimpulkan bahawa konsep kebebasan beragama adalah berbeza mengikut konteks. Islam tidak memaksa umat manusia untuk memeluk agama Islam bahkan bagi orang bukan Islam, mereka tidak dilarang untuk mengamalkan dan mempraktikkan agama mereka. Walau bagaimanapun, jika seseorang telah menerima Islam, maka dia wajib untuk melaksanakan kewajipan sebagai seorang Muslim. Undang-undang di Brunei Darussalam menerusi peruntukan di bawah PKHJS, 2013 turut menetapkan bahawa sekiranya seseorang itu keluar daripada Islam atau murtad dan enggan bertaubat, dia telah dianggap melakukan kesalahan. Hukuman tersebut bertujuan untuk melindungi kehormatan dan kesucian agama Islam sejajar dengan *Maqasid al-Syariah*.

Sementara itu, dari persektif antarabangsa pula, kebebasan beragama bukan sahaja meliputi kebebasan untuk memilih agama yang ingin dianuti, malah ia diperluas hingga turut mencakupi kebebasan untuk menukar agama. Kebebasan itu adalah seperti yang diperuntukkan dalam konvensyen antarabangsa dan jelas bercanggah dengan salah satu *Maqasid al-Syariah* iaitu menjaga agama Islam. Walaupun demikian, Perkara 14(3) CRC menetapkan bahawa kebebasan beragama tertakluk kepada batasan sebagaimana yang ditetapkan oleh undang-undang dan menjadi keperluan untuk melindungi keselamatan, ketenteraman dan kesihatan awam, kemoralan, hak asasi dan kebebasan orang lain. Ketetapan itu sekali gus memperlihatkan bahawa hak tersebut masih tertakluk pada batasan undang-undang.

Dengan itu, diharap ulasan tentang kebebasan beragama dari perspektif antarabangsa boleh disifatkan sebagai bercanggah dengan *Hukum Syara'*, perlembagaan dan undang-undang Brunei Darussalam ini dapat memberi kefahaman mengenai perkara tersebut dari pespektif Islam dan antarabangsa. Sebagai negara yang mengisytiharkan Islam sebagai agama rasmi dalam perlembagaannya, ia wajar memastikan supaya prinsip-prinsip Islam diutamakan dan dihormati. Oleh itu, Brunei Darussalam hendaklah terus memperjuangkan prinsip ajaran Islam di persada antarabangsa dan mengekalkan reservasi terhadap Perkara 14 CRC. Jika terdapat cadangan untuk menarik balik reservasi, pematuhan kepada Perkara 14 CRC haruslah sejajar dengan *Hukum Syara'* dan Undang-undang Brunei Darussalam.

Bibliografi

Buku

- Al-Quran al-karim: Mushaf Brunei Darussalam dan Terjemahan Pusat Da'wah Islamiah, cetakan pertama 2014.
- Basri bin Ibrahim al-Hasani al-Azhari. (2003). *Murtad Punca-punca dan cara mengatasinya mengikut pespektif Islam*, Comtech Marketing Sdn Bhd.
- Abdul Ghafur Hamid @Khin Maung Sein. (2007). *Public International Law: A Practical Approach*, 2nd Edition, Petaling Jaya: Pearson Prentice Hall.
- Arieff Salleh. (2001). *Murtad Menurut Perundangan Islam*, Penerbit Universiti Teknologi Malaysia, Skuadai Johor Darul Ta'zim.
- Mohammad Hashim Kamali. (1997). *The Freedom of Expression in Islam*, Cambridge (U.K): Islamic texts Society.

- Nehaluddin Ahmad. (2020). *Basic Principles of International Law*, Unissa Press, University Islam Sultan Sharif Ali.
- Pathmanathan R.Nalasamy dan Siti Hajar Abu Bakar Ah.(2013). “Hak Kanak-kanak dalam Jagaan Institusi Awam”, Penerbit Universiti Malaya 50603 Kuala Lumpur.

Jurnal

- Farid Sufian Shuaib. (2019). “Special Feature Embracing International Human Rights Law: The Malaysian Experience in Navigating the Dual Quality of International Law”, *27(2) IIUM Law Journal*, hlm. 265-277.
- Hasnah Hassan. (2002). "Pemeliharaan Hak Kanak-Kanak dibawah United Nations Convention on The Rights of The Child dan perbandingannya dari perspektif undang-undang Islam dan Sivil", *Jurnal Undang-undang Syariah Brunei Darussalam*, Jilid 2. Bil 2, hlm. 71-83.
- Hilal Kalyoncu. (2017). “*The UN Convention on the Rights of the Child, and the Reservations by Islamic States*”, *Human Rights Review*, Tahun: 7, Issue:13, hlm. 49-64.
- Kartika Nur Utami. (2018). “Kebebasan Beragama dalam Perspektif al-Qur’an”, *Jurnal Studi Agama-Agama dan Pemikiran Islam*, Jil.16.1, hlm. 24-33.
- Misrah. (2010). “Kebebasan Beragama dalam Perspektif Hadis”, *MIQOT*, 34(2), hlm 175-192.
- Mas Nooraini binti Haji Mohiddin. (2021). “Mazhab Shafi’i dalam Perlembagaan Brunei,” *Kertas Pembentangan ICOBAC*, hlm. 1-18.

- Nurrashiqin binti Mahidi dan Azme Matali. (2019). “Jenayah Irtidad menurut Perspektif Mazhab Syafi’i dan Undang-Undang yang berkaitan di Brunei Darussalam”, *Jurnal Al-Shafi’i Pusat Penyelidikan Mazhab Syafi’i*, Bil.10, hlm. 27- 46.
- Wan Zailan Kamaruddin Bin Wan Ali dan Ahmad Zuhdi Bin Ismail. (2009). “Masyarakat Muslim di Negara Brunei Darussalam: Kajian Mengenai Isu dan Cabaran Dalam Pemikiran Islam Era Globlisasi,” Jil.3, *Borneo Research Journal*, hlm. 187-208.
- Yvonne Donders. (2013). “Cultural Pluralism in International Human Rights Law: The Role of Reservations”, *Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper*, No. 2013-16, Amsterdam Center for International Law No. 2013-02.
- Syed Raza Shah Gilani. (2016). “The Notion of Freedom of Expression & Religion, in Islam; A Contextual Analyses in Relation to the Convention on the Rights of Child (CRC),” *Journal of Islamic State Practice in International Law (JISPIL) 12(2) JISPIL ISSN 1742-4941*, hlm. 1-19.
- Sylvie Langlaude. (2008). “Children and Religion under Article 14 UNCRC: A Critical Analysis”, 16(4), *International journal of Children’s Rights*, hlm. 475-504.

DOKUMEN ANTARABANGSA

- UN Human Rights Council. (2010). “Report of the Working Group on the Universal Periodic Review on Brunei Darussalam,” *Un Doc. A/HRC/13/14*,
<https://www.refworld.org/docid/4be279482.html>.
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC). (2015). “Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention, Combined

- second and third periodic reports of States parties due in 2008: Brunei Darussalam”, *Un Doc. CRC/C/BRN/2-3*,
<https://www.refworld.org/docid/56a0868c4.html>.
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC). (2016). “Concluding Observations on The Combined Second and Third Periodic Reports: Brunei Darussalam,” *Un Doc. CRC/C/BRN/CO/2-3*,
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/RCIndex.aspx>.
- UN Human Rights Council. (2014). “Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Brunei Darussalam,” *Un Doc. A/HRC/27/11*,
<https://www.refworld.org/docid/53eb240c4.html>.
- UN Human Rights Council. (2019). “Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Brunei Darussalam,” *Un Doc. A/HRC/42/11*,
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/183/88/PDF/G1918388.pdf?OpenElement>
- UN Treaty Collections. (1989). “Convention on the Rights of Child,” Vol. 1577, p.3,
<https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20IV/IV-11.en.pdf>
- UN Committee in the Rights of the Child. (1994). “Summary Record of the 83rd Meeting: Peru,” *Un Doc. CRC/C/SR*,
<https://digitallibrary.un.org/record/182660?ln=en>.

TEMUBUAL

Pusat Da'wah Islamiah, Kementerian Hal Ehwal Ugama.
Jabatan Pembangunan Masyarakat, Kementerian
Kebudayaan Belia dan Sukan.

SENARAI KONVENSYEN

Convention on the Rights of the Child, 1989.
International Covenant on Civil and Political Rights, 1966.
Universal Declaration of Human Rights, 1948.
Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969.

SENARAI STATUT

Perlembagaan Negara Brunei Darussalam, 1959.
Peintah Keterangan Mahkamah Syariah, 2001.
Perintah Kanun Hukuman Jenayah Syariah, 2013.
Akta Majlis Ugama Islam dan Mahkamah-Mahkamah Kadi
(Penggai 77).